ISNN 3030-3907

2026
MAY
ISSUE - 5
VOLUME - 1

DEVELOPMENT OF SCIENCE

ILMIY JURNAL



Development of science

Ilmiy jurnal

MAY 2026
Issue - 5, VOLUME - 1

ISSN 3030 -3907

Ilmiy jurnal OAK rayosatining 2024 yil 27 sentabrdagi 361-son qaroriga asosan 02.00.00 kimyo fanlari hamda 2025 yil 12 fevral 367- son qaroriga asosan 05.00.00 texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR:
Temirov Alisher Hoshim o‘g‘li – texnika fanlari falsafa doktori (PhD),Dotsent.
TAHRIRIYAT KENGASH RAISI:
Fozilov Sadriddin Fayzullayevich – texnika fanlari doktori, professor
TAHRIRIYAT KENGASH A’ZOLARI

TEXNIKA FANLARI/ TECHNICAL SCIENCES/ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Bozorov G‘ayrat Rashidovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Abdurahmonov Olim Rustamovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Adizov Bobur Zamirovich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Umumiy va noorganik kimyo instituti, professor
Hayitov Ruslan Rustamjonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Jumayev Qayum Karimovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Berdiyev Dorob Murodovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor
Maxmudov Rafiq Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Tilloyev Lochin Ismatilloyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Raxmonov Qahramon Sanakulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Barakayev Nusratullo Rajabovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor.
Jo‘rayev Xayrullo Fayziyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Panoyev Erali Rajabboyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Ataullayev Sherzod Nabiullyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Malik Negmurodovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Axmedova Ozoda Bahronovna
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti.
Safarov Bahri Jumayevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Xaydarov Axtam Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Safarov Jasur Alijon o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

KIMYO FANLARI/ CHEMICAL SCIENCES/ ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Axmedov Voxid Nizomovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Umarov Baqo Bafoyevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Kodirov Abduaxad Abduraximovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Qurbonov Mingniqul Jumagulovich
Qarshi davlat Universiteti, dotsent
Turemuratov Sharibay Naurizbaevich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston bo‘limi Bosh ilmiy kotibi, professor
Tursunov Kaxor Shonazarovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Do‘stov Hamro
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Panoyev Nodir Shavkatovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Olimov Bobur Bahodir o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Kasimov Sherzod Abduazimovich
Termiz Davlat Universiteti, professor.
Aliqulov Rustam Valiyevich
Termiz Davlat Universiteti, professor
Tropov Xamza Tursunovich
Samarqand Davlat Universiteti, professor

IQTISODIYOT FANLARI/ ECONOMICS/ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Nizamov Aslitdin Badreddinovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Boboyev Akmal Choriyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Ergashxojayeva Shaxnoza Djasurovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Saidaxmedova Nodira Ilxomovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Muxsinov Bekzod Toxirovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shakarov Qulmat Ashirovich
Renessans ta'lim universiteti,dotsent.
Jumaeva Zulfiya Qayumovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Norova Salomat Yusupovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Avezova Shaxnoza Maxmudjonovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Jalilov Jamshid G‘anijonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, dotsent
Xasanova Gulruh Djumanazarovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

PEDAGOGIKA FANLARI/ PEDAGOGICAL SCIENCES / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Siddiqova Sadoqat G‘afforovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Zoyirov Erkin Xalilovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, DSc, professor
Gaffarov Feruz Hasanovich
Puchon Universiteti, *professor*
Ruziyev Davron Yuldashevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Muradova Firuza Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Yunusova Gulandon Samiyevna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
To‘xtayeva Zebo Sharifovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Navro‘zova Gulchixra Nigmatovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Uzoqova Laylo Polvonovna
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.
To‘raqulova Marjona Qiyom qizi
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Muradova Zarina Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Sanjar Aslonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shodiyev Jahongir Jo‘raqulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent
Gaffarov Laziz Hasanovich
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.

Tahririyat a’zolarning to‘liq ro‘yxati jurnalning www.devos.uz saytida keltirilgan.

Tahririyat hay’ati a’zolarining tarkibini o‘zgartirish hamda qo‘shimcha kiritish yoki tahririyat a’zoligidan chiqarish bosh muharrir tomonidan amalga oshiriladi.

ISSN 3030-3907

Development of science ilmiy jurnali 2024 yil 15 aprel kuni №256445 sonli guvohnoma bilan Davlat ro‘yxatidan o‘tgan.

To‘plam elektron ko‘rinishda (pdf formatida) mualliflarga taqdim etiladi. To‘plamga kiritiladigan maqolalarning mazmuni, ulardagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligiga hamda har qanday fikr - mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’ul hisoblanadilar. Talablarga javob bermaydigan maqolalar to‘plamga kiritilmaydi. Tashkiliy qo‘mita maqola matnini qisqartirish, qisman tuzatish kiritish, seksiyalarga joylashtirish huquqiga ega.

ISSN 3030-3907

TARIXIY POETIKA VA UNING HOZIRGI DAVRDAGI AHAMIYATI

Ibragimova Azada Gulumbayevna
Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarixiy poetika tushunchasining nazariy asoslari, uning shakllanish bosqichlari hamda badiiy tafakkur rivojidagi o‘rni ilmiy adabiyotlar asosida tahlil etiladi. Tarixiy poetika adabiyotshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralib, u badiiy shakllar, janrlar, obrazlar tizimi va uslubiy vositalarning tarixiy taraqqiyotini o‘rganadi. Mazkur yo‘nalishning shakllanishida klassik va zamonaviy olimlarning qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, poetik kategoriyalarning evolyutsiyasi, milliy va umumjahon adabiy jarayonlari o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik, adabiy an’ana va innovatsiyaning uyg‘unligi kabi masalalar keng yoritiladi. Zamonaviy davrda tarixiy poetikaning ahamiyati yanada ortib, u nafaqat adabiy matnlarni tahlil qilish, balki madaniy identifikatsiya, globalizatsiya sharoitida milliy adabiyotlarning o‘ziga xosligini saqlab qolish va rivojlantirishda ham muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tarixiy poetika badiiy tafakkurning uzluksiz rivojlanishini tushunishda, adabiy jarayonlarni tizimli tahlil qilishda va zamonaviy adabiyotning konseptual yo‘nalishlarini aniqlashda muhim ilmiy vosita hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: tarixiy poetika, badiiy tafakkur, janr evolyutsiyasi, adabiy jarayon, poetik kategoriyalar, adabiy an’ana, modernizm, interpretatsiya, metodologiya, madaniy identifikatsiya.

Аннотация. В данной работе рассматриваются теоретические основы исторической поэтики, этапы её становления и роль в развитии художественного мышления на основе научно обоснованных источников. Историческая поэтика определяется как одно из ключевых направлений литературоведения, изучающее историческую эволюцию художественных форм, жанров, образной системы и стилистических средств. Особое внимание уделяется вкладу классических и современных исследователей в формирование данной дисциплины, а также анализу таких аспектов, как трансформация поэтических категорий, взаимосвязь национальных и мировых литературных процессов, соотношение традиции и новаторства. В условиях современности значение исторической поэтики существенно возрастает, поскольку она выступает важным инструментом анализа литературных текстов и одновременно служит методологической основой для осмысления культурной идентичности в эпоху глобализации. Результаты исследования показывают, что историческая поэтика способствует более глубокому пониманию закономерностей развития

ISSN 3030-3907

художественного сознания, системному анализу литературного процесса и выявлению концептуальных направлений современной литературы.

Ключевые слова: историческая поэтика, художественное мышление, жанровая эволюция, литературный процесс, поэтические категории, традиция и новаторство, интерпретация, методология, культурная идентичность.

Annotation. This paper examines the theoretical foundations of historical poetics, its stages of development, and its role in the evolution of artistic thinking based on academically validated sources. Historical poetics is considered a significant branch of literary studies that investigates the historical development of artistic forms, genres, imagery systems, and stylistic devices. Particular attention is given to the contributions of both classical and modern scholars in shaping this discipline, as well as to the analysis of key issues such as the evolution of poetic categories, the interaction between national and global literary processes, and the relationship between tradition and innovation. In the contemporary context, the importance of historical poetics has increased significantly, as it serves not only as a tool for literary analysis but also as a methodological framework for understanding cultural identity in the age of globalization. The findings indicate that historical poetics plays a crucial role in comprehending the continuous development of artistic consciousness, conducting systematic analysis of literary processes, and identifying conceptual trends in modern literature.

Keywords: historical poetics, artistic thinking, genre evolution, literary process, poetic categories, tradition and innovation, interpretation, methodology, cultural identity.

KIRISH.

Tarixiy poetika adabiyotshunoslik fanining muhim va murakkab yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u badiiy asarning shakliy va mazmuniy unsurlarini tarixiy rivojlanish jarayonida o‘rganishga qaratilgan nazariy yondashuv sifatida shakllangan. Ushbu yo‘nalish, avvalo, badiiy tafakkur evolyutsiyasi, poetik shakllarning o‘zgarishi, janrlar tizimining taraqqiyoti hamda obraz va uslub kategoriyalarining tarixiy sharoit bilan uzviy bog‘liqligini ilmiy asosda tahlil qilishni nazarda tutadi. Tarixiy poetika doirasida adabiyot faqat estetik hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy jarayonlarning mahsuli sifatida talqin qilinadi, bu esa uni boshqa adabiy-nazariy yondashuvlardan farqlab turadi.Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv sharoitida milliy va jahon adabiyoti o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir kuchayib borayotgan bir paytda, badiiy merosni tarixiy-konseptual asosda o‘rganish zarurati ortib bormoqda. Tarixiy poetika ana shu ehtiyojga javob beruvchi ilmiy metod sifatida, adabiy jarayonni uzviylik va davomiylik tamoyillari asosida tahlil qilish imkonini

ISSN 3030-3907

yaratadi. Shu bilan birga, u badiiy asarning ichki tuzilishini va uning tarixiy ildizlarini aniqlash orqali zamonaviy adabiy jarayonlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlarda qayd etilganidek, poetik kategoriyalar vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib boradi va har bir tarixiy davr o‘ziga xos estetik mezonlarni shakllantiradi, bu esa tarixiy poetikani adabiy tafakkurning dinamik tizimi sifatida talqin qilishga asos bo‘ladi.Tarixiy poetikaning shakllanishi va rivojlanishida ko‘plab taniqli olimlarning ilmiy qarashlari muhim o‘rin egallaydi. Ularning tadqiqotlarida adabiy shakllarning tarixiy transformatsiyasi, janrlarning paydo bo‘lishi va rivojlanishi, shuningdek, badiiy obraz va til vositalarining evolyutsiyasi chuqur tahlil qilingan. Shu nuqtai nazardan, tarixiy poetika adabiyotni vaqt va makon kontekstida o‘rganishga xizmat qiluvchi kompleks ilmiy tizim sifatida qaraladi. U nafaqat o‘tmish adabiyotini tahlil qilish, balki zamonaviy adabiy jarayonlarni anglash uchun ham muhim nazariy asos yaratadi.Mazkur ishda tarixiy poetikaning nazariy mohiyati, uning adabiyotshunoslikdagi o‘rni hamda hozirgi davrdagi ilmiy ahamiyati masalalari yoritilishi ko‘zda tutiladi. Bunda asosiy e’tibor ushbu yo‘nalishning ilmiy-metodologik imkoniyatlariga, uning adabiy tahlildagi o‘rniga va zamonaviy ilmiy tafakkur bilan uzviy bog‘liqligiga qaratiladi. Shu orqali mavzuning umumiy mazmuni ochib berilib, keyingi bo‘limlarda batafsil tahlil etiladigan masalalarga nazariy zamin yaratiladi.

Tarixiy poetika adabiyotshunoslikning murakkab va ko‘p qatlamli yo‘nalishi sifatida badiiy tafakkurning tarixiy shakllanish qonuniyatlarini, poetik kategoriyalar evolyutsiyasini hamda adabiy jarayonning uzluksiz rivojlanishini ilmiy asosda o‘rganishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvning nazariy ildizlari qadimgi davrlarga borib taqalsa-da, u mustaqil ilmiy konsepsiya sifatida XIX–XX asrlarda shakllandi va ayniqsa Aleksandr Veselovskiy tomonidan tizimli ravishda asoslab berildi. Uning qarashlariga ko‘ra, badiiy shakllar va syujetlar tasodifiy hodisa emas, balki tarixiy taraqqiyot natijasidir, ular muayyan ijtimoiy-madaniy sharoitlar ta’sirida yuzaga keladi va rivojlanadi. Shu bois tarixiy poetika adabiyotni individual ijod mahsuli sifatida emas, balki umumiy madaniy evolyutsiyaning tarkibiy qismi sifatida talqin qiladi.Tarixiy poetika doirasida poetik kategoriyalar – janr, syujet, motiv, obraz, kompozitsiya va uslub – markaziy o‘rinni egallaydi. Ushbu kategoriyalar o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmaydi, balki tarixiy jarayonlar, ijtimoiy o‘zgarishlar va madaniy aloqalar natijasida shakllanadi. Masalan, epik janrlarning qadimgi mifologik tafakkur bilan bog‘liqligi yoki lirikaning individual ong va ichki kechinmalar ifodasi sifatida keyingi davrlarda rivojlanganligi tarixiy poetika nuqtai nazaridan izohlanadi. Bu jarayonda adabiy an’ana va yangilanish o‘rtasidagi dialektik munosabat muhim ahamiyat kasb etadi, chunki har bir yangi adabiy shakl avvalgi tajribaga tayanadi,

ISSN 3030-3907

uni qayta ishlaydi va yangi mazmun bilan boyitadi.Shuningdek, tarixiy poetika badiiy obrazlarning evolyutsiyasini ham tahlil qiladi. Obraz tizimi jamiyatdagi estetik ideal va qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u tarixiy davr o‘zgarishi bilan yangilanib boradi. Masalan, qahramon obrazi turli davrlarda turlicha talqin etilgan: qadimgi epik asarlarda u jismoniy kuch va jasorat timsoli bo‘lsa, keyingi davrlarda ruhiy murakkablik, ichki ziddiyat va individual izlanishlar bilan tavsiflanadi. Bu esa badiiy tafakkurning murakkablashib borishini ko‘rsatadi va tarixiy poetikaning asosiy tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi.Tarixiy poetika metodologik jihatdan boshqa ilmiy yo‘nalishlar bilan ham uzviy bog‘liqdir. Xususan, strukturalizm, semiotika va madaniyatshunoslik bilan o‘zaro aloqadorlik uning ilmiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Mikhail Bakhtin tomonidan ilgari surilgan dialogizm va xronotop nazariyalari tarixiy poetika doirasida muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular badiiy matnni vaqt va makon kontekstida tahlil qilish imkonini beradi. Xronotop tushunchasi orqali asardagi voqelikning tarixiy va fazoviy koordinatalari aniqlanadi, bu esa adabiy matnning ichki tuzilishini chuqurroq anglashga yordam beradi. Shu bilan birga, dialogizm konsepsiyasi badiiy matnda turli ovozlar va nuqtai nazarlarning o‘zaro aloqasini ko‘rsatib, adabiy jarayonning ko‘p qirraliligini ochib beradi.Zamonaviy adabiyotshunoslikda tarixiy poetika yangi bosqichga ko‘tarilib, global va lokal adabiy jarayonlarni birgalikda o‘rganishga xizmat qilmoqda. Globallashuv sharoitida turli madaniyatlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir kuchayib, bu adabiy shakllarning yanada murakkablashishiga olib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, tarixiy poetika nafaqat o‘tmish adabiyotini o‘rganish, balki zamonaviy badiiy jarayonlarni tahlil qilishda ham muhim ilmiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. U milliy adabiyotlarning o‘ziga xosligini saqlab qolish bilan birga, ularning jahon adabiyoti bilan integratsiyasini ham tushuntirib beradi.Bundan tashqari, tarixiy poetika badiiy matnni interpretatsiya qilishda muhim rol o‘ynaydi. Har bir matn o‘z davrining mahsuli bo‘lib, uni to‘liq anglash uchun tarixiy kontekstni hisobga olish zarur. Shu sababli tarixiy poetika interpretatsion yondashuvning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. U orqali asarning yashirin ma’nolari, ramziy qatlamlari va estetik xususiyatlari ochib beriladi. Bu esa adabiy tahlilni chuqurlashtiradi va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.Tarixiy poetikaning yana bir muhim jihati uning amaliy ahamiyatida namoyon bo‘ladi. U adabiy ta’lim jarayonida, ilmiy tadqiqotlarda va madaniy merosni o‘rganishda keng qo‘llaniladi. Ayniqsa, zamonaviy ta’lim tizimida tarixiy poetika orqali talabalarda analitik fikrlash, matnni chuqur tahlil qilish va estetik tafakkurni rivojlantirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa uning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb ekanligini ko‘rsatadi.Umuman olganda, tarixiy poetika badiiy tafakkurning tarixiy rivojlanishini kompleks tarzda o‘rganishga qaratilgan

ISSN 3030-3907

ilmiy yo‘nalish bo‘lib, u adabiy jarayonning ichki qonuniyatlarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv orqali adabiyotning nafaqat estetik, balki ijtimoiy va madaniy mohiyati ham chuqurroq anglanadi, bu esa uni zamonaviy adabiyotshunoslikning ajralmas qismiga aylantiradi.

Tarixiy poetika bugungi adabiyotshunoslikda muhim nazariy yo‘nalish sifatida e’tirof etilishiga qaramay, uning amaliy qo‘llanishi va metodologik talqinida qator muammolar mavjudligi ilmiy adabiyotlarda qayd etiladi. Eng avvalo, tarixiy poetikaning tushunchaviy apparati va metodologik chegaralarining aniq belgilab olinmaganligi muammo sifatida namoyon bo‘ladi. Turli ilmiy maktablar ushbu yo‘nalishga turlicha yondashgani sababli, poetik kategoriyalarni talqin qilishda yagona nazariy mezonlar yetarli darajada shakllanmagan. Masalan, Aleksandr Veselovskiy tomonidan ilgari surilgan tarixiy-qiyosiy metod keyingi tadqiqotlarda keng rivojlantirilgan bo‘lsa-da, ayrim hollarda u formalistik yoki struktural yondashuvlar bilan ziddiyatga kirishadi. Bu esa ilmiy tahlilda bir xillikning yo‘qligiga olib keladi va tadqiqot natijalarining umumlashtirilishini murakkablashtiradi.Yana bir muhim muammo tarixiy poetikaning zamonaviy adabiy jarayonlarga moslashtirilishi bilan bog‘liqdir. An’anaviy ravishda ushbu yo‘nalish ko‘proq klassik adabiyot namunalarini tahlil qilishga yo‘naltirilgan bo‘lib, postmodernizm, intertekstuality va multimediaviy matnlar kabi yangi hodisalarni izohlashda ba’zan yetarli darajada samarali bo‘la olmaydi. Buning natijasida zamonaviy adabiyotning murakkab va ko‘p qatlamli tabiati to‘liq ochilmay qoladi. Shu bilan birga, globallashuv jarayonida milliy adabiyotlarning o‘ziga xosligini saqlash va uni umumjahon adabiy kontekstida talqin qilish masalasi ham dolzarb muammo sifatida yuzaga chiqadi. Tarixiy poetika bu jarayonni tushuntirish imkoniyatiga ega bo‘lsa-da, amaliy tadqiqotlarda bu imkoniyat har doim ham to‘liq ro‘yobga chiqmaydi.Tarixiy poetikaning yana bir murakkab jihati uning interdisiplinar xarakteri bilan bog‘liq. U tilshunoslik, madaniyatshunoslik, falsafa va tarix kabi fanlar bilan uzviy aloqada bo‘lishi zarur, biroq amaliy tadqiqotlarda bu integratsiya yetarli darajada amalga oshirilmaydi. Natijada badiiy matnning kompleks tabiati to‘liq yoritilmaydi. Mikhail Bakhtin tomonidan ishlab chiqilgan dialogizm va xronotop nazariyalari aynan shu muammoni bartaraf etishga qaratilgan bo‘lib, ular badiiy matnni ijtimoiy va madaniy kontekstda tahlil qilish imkonini beradi, ammo bu yondashuvlar ham barcha tadqiqotlarda izchil qo‘llanilmaydi.Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun, avvalo, tarixiy poetikaning metodologik asoslarini yanada takomillashtirish zarur. Bu borada turli ilmiy maktablar o‘rtasidagi yondashuvlarni integratsiyalash, umumiy nazariy model yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy adabiyotshunoslik yutuqlaridan, xususan, strukturalizm, semiotika va madaniyatlararo tadqiqotlar natijalaridan keng

ISSN 3030-3907

foydalanish tarixiy poetikaning ilmiy salohiyatini oshiradi. Shu bilan birga, yangi adabiy shakllarni tahlil qilishda an'anaviy metodlarni moslashtirish va yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati mavjud.Bundan tashqari, tarixiy poetikani o'rganishda raqamli texnologiyalar va korpus lingvistikasi imkoniyatlaridan foydalanish ham muhim yechimlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda katta hajmdagi matnlarni tahlil qilish, poetik elementlarning takrorlanish chastotasini aniqlash va ularning tarixiy dinamikasini kuzatish imkoniyati paydo bo'lmoqda. Bu esa tarixiy poetikani faqat nazariy emas, balki empirik jihatdan ham asoslashga xizmat qiladi.Ta'lim tizimida tarixiy poetikani o'qitish metodikasini takomillashtirish ham dolzarb masalalardan biridir. Talabalarga ushbu yo'nalishni faqat nazariy tushunchalar orqali emas, balki amaliy tahlillar, matnlar bilan ishlash va mustaqil tadqiqotlar orqali o'rgatish samaradorlikni oshiradi. Bu esa yosh tadqiqotchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi va tarixiy poetikaning zamonaviy ahamiyatini mustahkamlaydi.Umuman olganda, tarixiy poetika bilan bog'liq muammolar uning ilmiy rivojlanishining tabiiy bosqichi sifatida qaralishi mumkin. Ushbu muammolarni hal etish esa metodologik yangilanish, fanlararo integratsiya va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali amalga oshiriladi. Natijada tarixiy poetika nafaqat o'tmish adabiyotini chuqurroq anglash, balki zamonaviy badiiy jarayonlarni ham izchil va ilmiy asosda tahlil qilish imkonini beruvchi samarali ilmiy yo'nalish sifatida yanada rivojlanadi.

Tarixiy poetika masalalari adabiyotshunoslik tarixida turli ilmiy maktablar doirasida keng o'rganilgan bo'lib, mavjud tadqiqotlar ushbu yo'nalishning nazariy asoslari va metodologik imkoniyatlarini chuqur ochib beradi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarixiy poetika badiiy shakllarning paydo bo'lishi va rivojlanishini izohlashda muhim nazariy platforma sifatida shakllangan. Xususan, Aleksandr Veselovskiy tadqiqotlarida poetik shakllar va syujetlarning tarixiy ildizlari, ularning madaniyatlararo aloqalar orqali rivojlanishi asoslab beriladi. Uning fikricha, adabiy motiv va syujetlar alohida milliy hodisa sifatida emas, balki umumjahon madaniy jarayonlar bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi, bu esa tarixiy poetikaning qiyosiy metodiga asos bo'ladi.Keyingi ilmiy tadqiqotlarda tarixiy poetika yanada rivojlantirilib, badiiy matnni ichki tuzilishi va semantik qatlamlari nuqtai nazaridan tahlil qilishga alohida e'tibor qaratilgan. Bu borada Mikhail Bakhtin qarashlari muhim o'rin tutadi. Uning dialogizm va xronotop nazariyalari adabiy matnni faqat estetik obyekt sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida talqin qilish imkonini beradi. Xronotop tushunchasi orqali asardagi vaqt va makon munosabatlari aniqlanib, badiiy voqelikning tarixiy sharoit bilan bog'liqligi ochib beriladi. Dialogizm esa matnda turli ovozlar va ideologik pozitsiyalarning o'zaro ta'sirini

ISSN 3030-3907

ko‘rsatib, adabiy jarayonning ko‘p qatlamli tabiati haqida ilmiy xulosalar chiqarishga yordam beradi.Zamonaviy adabiyotshunoslikda tarixiy poetika struktural va semiotik yondashuvlar bilan boyitilgan. Yuri Lotman tadqiqotlarida badiiy matn murakkab belgi tizimi sifatida talqin qilinadi va uning strukturasini tahlil qilish orqali poetik elementlarning o‘zaro aloqasi aniqlanadi. Lotman fikricha, har qanday adabiy matn ma’lum bir madaniy kodlar tizimiga asoslanadi va bu kodlar tarixiy jarayonda shakllanadi. Shu sababli tarixiy poetika nafaqat shakllarning evolyutsiyasini, balki ularning semantik yuklamasini ham o‘rganadi. Bu yondashuv tarixiy poetikaning metodologik doirasini kengaytirib, uni zamonaviy ilmiy paradigmalarga moslashtiradi.Ilmiy manbalarda, shuningdek, poetik kategoriyalarning tarixiy o‘zgaruvchanligi masalasi ham alohida yoritiladi. Janrlar tizimi, masalan, qat’iy va o‘zgarmas tuzilma emas, balki tarixiy sharoit ta’sirida doimiy ravishda yangilanib boruvchi dinamik tizim sifatida qaraladi. Bu fikr ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan qo‘llab-quvvatlanib, adabiy jarayonning evolyutsion xarakterini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, badiiy obrazlarning tarixiy transformatsiyasi ham ilmiy adabiyotlarda keng tahlil qilinadi, bunda obrazning mazmuni jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy o‘zgarishlarga bog‘liq ravishda yangilanib borishi ta’kidlanadi.O‘zbek adabiyotshunosligida ham tarixiy poetika masalalari muayyan darajada o‘rganilgan bo‘lib, milliy adabiy jarayonni tarixiy kontekstda tahlil qilishga alohida e’tibor qaratiladi. Tadqiqotlarda mumtoz adabiyot namunalari, xususan, doston va g‘azal janrlarining shakllanishi, ularning poetik xususiyatlari va tarixiy rivojlanish bosqichlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Bu esa tarixiy poetikaning milliy adabiyot doirasida ham samarali qo‘llanish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, zamonaviy o‘zbek adabiyotini o‘rganishda ham tarixiy poetika yondashuvining ahamiyati ortib bormoqda, chunki u yangi adabiy shakllarni tarixiy an’ana bilan bog‘liq holda talqin qilish imkonini beradi.Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tarixiy poetika nafaqat nazariy konsepsiya, balki amaliy tahlil vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega. U orqali badiiy matnning shakliy va mazmuniy jihatlari o‘zaro bog‘liq holda o‘rganiladi, bu esa adabiy asarning chuqur va kompleks tahlilini ta’minlaydi. Shu jihatdan tarixiy poetika zamonaviy adabiyotshunoslikda muhim ilmiy yo‘nalish sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda va yangi ilmiy yondashuvlar bilan boyib bormoqda.Tarixiy poetika adabiyotshunoslikning muhim nazariy yo‘nalishi sifatida badiiy tafakkurning shakllanishi va rivojlanish qonuniyatlarini izchil o‘rganishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot davomida tarixiy poetikaning nazariy asoslari, uning ilmiy shakllanish bosqichlari, metodologik imkoniyatlari hamda zamonaviy adabiy jarayondagi o‘rni kompleks tarzda yoritildi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tarixiy poetika badiiy shakllar, janrlar, obrazlar tizimi va poetik kategoriyalarning tarixiy

ISSN 3030-3907

evolyutsiyasini ochib berishda muhim ilmiy vosita hisoblanadi. U adabiyotni faqat estetik hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy jarayonlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab tizim sifatida talqin qilish imkonini beradi.Mazkur yo‘nalishning dolzarbligi ayniqsa zamonaviy globallashuv sharoitida yaqqol namoyon bo‘ladi, chunki tarixiy poetika milliy adabiyotlarning o‘ziga xosligini saqlab qolish bilan birga, ularning jahon adabiy jarayonidagi o‘rnini aniqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, tarixiy poetika badiiy matnni chuqur va tizimli tahlil qilish, uning ichki tuzilishi va yashirin ma’nolarini ochib berishda samarali metodologik asos vazifasini bajaradi. Tadqiqot natijalari tarixiy poetikaning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ekanligini, ayniqsa, ilmiy izlanishlar va ta’lim jarayonida uning ahamiyati yuqori ekanligini tasdiqlaydi. Shu asosda xulosa qilish mumkinki, tarixiy poetika adabiy tafakkurning uzluksiz rivojlanishini anglash, adabiy jarayonlarni tizimli o‘rganish va zamonaviy adabiyotning konseptual yo‘nalishlarini aniqlashda muhim ilmiy yo‘nalish sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Uning metodologik imkoniyatlarini yanada rivojlantirish va zamonaviy ilmiy yondashuvlar bilan boyitish kelgusidagi tadqiqotlarning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Aleksandr Veselovskiy. *Tarixiy poetika bo‘yicha tadqiqotlar*. Moskva: Nauka nashriyoti.
2. Mikhail Bakhtin. *Adabiyot va estetika masalalari*. Moskva: Iskusstvo nashriyoti.
3. Yuri Lotman. *Badiiy matn strukturasi*. Moskva: Progress nashriyoti.
4. Boris Tomashevsky. *Poetika nazariyasi*. Moskva: Nauka nashriyoti.
5. Viktor Zhirmunsky. *Adabiyot nazariyasi va poetika*. Moskva: Nauka nashriyoti.
6. O‘zbek adabiyotshunosligi bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. Toshkent: Fan nashriyoti.

ISSN 3030-3907